

DWADZIEŚCIA ZESZYTÓW WYKAZU KWEREND
POLIHISTORYCZNYCH, PRZEPROWADZANYCH
W ARCHIWACH I BIBLIOTEKACH POLSKICH *

I. INFORMATOR DOTYCZĄCY KWEREND POLIHISTORYCZNYCH

Ogół historyków z zadowoleniem powitał ukazanie się w r. 1957 pierwszego zeszytu *Wykazu tematyki opracowywanej na podstawie materiałów archiwalnych* i uważnie śledził rozwój oraz doskonalenie się tegoż periodyku. Od dawna odczuwaliśmy potrzebę takiej informacji, mimo że w stosunku do wspaniałej *Bibliografii historii polskiej* Baumgarta¹ posiada ona tylko charakter potencjalny, przygotowawczy, profilaktyczny. Dlatego tak, że śledzi i notuje całość zamierzonego i aktualnego ruchu historyczno-naukowego w zbiorach kulturalnych, podczas gdy wspomniana *Bibliografia* podaje z niego jedynie to, co już zostało napisane i wydrukowane.

II. DOSKONALENIE SIĘ PUBLIKACJI

Omawiany przeze mnie informator podlegał od początku zmianom i stale przechodzi ewolucję na lepsze, tak zewnętrzną, jak zwłaszcza wewnętrzną.

1. ZMIANY ZEWNĘTRZNE

a. Nazwa i częstotliwość

Od razu trzeba tu powiedzieć, że *Wykaz tematyki* został pomyślany i zaplanowany jako jedna z informacyjnych serii wydawniczych Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych (w dalszym ciągu tego artykułu skracam: NDAP), mianowicie trzecia.

Seria I — to *Archiwalny Biuletyn Informacyjny*, poświęcony opisowi zasobów archiwów centralnych, wojewódzkich oraz podległych tym ostatnim oddziałów terenowych i archiwów powiatowych, ukazujący się, w wydaniu powielanym, w odstępach kwartalnych, od 1953 do 1957 roku².

* Omówienie informatora pt. *Wykaz tematów opracowywanych na podstawie rękopiśmiennych źródeł archiwalnych i bibliotecznych*. Zesz. 1—20. Warszawa 1957—1967. Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych. Na prawach rękopisu.

¹ Por. J. Baumgart [za lata 1944—1947: J. Baumgart i S. Głuszek; od r. 1956: J. Baumgart i A. Malcówna]: *Bibliografia historii polskiej za lata 1944—1965*. Wrocław 1952—1967. Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk. Zakład Dokumentacji.

² O biuletynach tych ukaze się moje omówienie w jednym z następnych tomów niniejszego czasopisma.

Seria II — to *Archiwalny Biuletyn Informacyjny*, poświęcony zagadnieniom specjalnym, tematycznym. Zeszyty tej serii nie mają stałych terminów ukazywania się. Może i z tego powodu wyszły dotychczas (w latach 1956—1957), również na powielaczu, tylko dwa³. Niemniej przewidziane są dalsze zeszyty.

Seria III, przedstawiana tu przeze mnie, to *Archiwalny Biuletyn Informacyjny*, od zeszytu I do II z podtytułem: *Wykaz tematyki opracowywanej na podstawie materiałów archiwalnych*. W zeszytach III—V tytuł naczelny usunięto, na skutek czego istotny już przedtem podtytuł stał się tytułem. Od zeszytu VI, pod wpływem poszerzenia się bazy kwerend o zbiory biblioteczne, aż do ostatniego (XX) utrzymuje się niezmiennie pełniejszy tytuł: *Wykaz tematów opracowywanych na podstawie rękopiśmiennych źródeł archiwalnych i bibliotecznych*. Jednak i on jeszcze nie odpowiada całkowicie rzeczywistości, albowiem autorzy prac i wydawcy źródeł, którzy korzystają z rękopisów, nie mogą pominąć przy wyczerpywaniu swego tematu także druków.

Za wzorem *Archiwalnego Biuletynu Informacyjnego* serii pierwszej również to wydawnictwo od początku swego istnienia miało być kwartalnikiem. Jako taki ukazał się jednakże tylko zeszyt I (styczeń—marzec 1957), po czym, od zeszytu II, z powodu niemożności wyrobienia się w kwartale, przedstawiono się na półrocznik.

Recenzowany *Wykaz tematów*, uważany słusznie przez wydawcę (NDAP) za ważny informator statystyczno-bibliograficzny, od początku, w stosunku do poprzednich dwóch serii *Biuletynu*, był wykonywany lepszą techniką drukarską, mianowicie rotaprintem. On też, pomimo różnych trudności, najlepiej wytrzymał próbę czasu, ukazując się regularnie aż dotąd.

b. Poszczególne zeszyty informatora oraz ich autorzy

Porządkowe zestawienie zeszytów *Wykazu*, które poniżej zamieszczam, pozwoli czytelnikom zapoznać się: 1) z czasokresem kwerend i zestawień, jaki obejmują kolejne jego numery, 2) z nazwiskami ich autorów, 3) datą wydania oraz 4) objętością.

- Zesz. I (styczeń—marzec 1957), oprac. L. Hass, Warszawa 1957 ss. 70
 Zesz. II (kwiecień—grudzień 1957), oprac. L. Hass, Warszawa 1958 ss. 102
 Zesz. III (I półrocze 1958), oprac. L. Hass, Warszawa 1958 ss. 72
 Zesz. IV (II półrocze 1958), oprac. L. Hass, Warszawa 1959 ss. 101
 Zesz. V (I półrocze 1959), oprac. L. Hass, Warszawa 1960 ss. 111
 Zesz. VI (II półrocze 1959), oprac. B. Sobol, Warszawa 1960 ss. 136
 Zesz. VII (I półrocze 1960), oprac. B. Sobol, Warszawa 1961 ss. 179
 Zesz. VIII (II półrocze 1960), oprac. J. Stoch, Warszawa 1962 ss. 154
 Zesz. IX—X (rok 1961), oprac. E. Brańska, Warszawa 1963 ss. 358
 Zesz. XI (I półrocze 1962), oprac. H. Stebelska, Warszawa 1963 ss. 219
 Zesz. XII (II półrocze 1962), oprac. H. Stebelska, Warszawa 1963 ss. 148
 Zesz. XIII (I półrocze 1963), oprac. H. Stebelska, Warszawa 1964 ss. 184
 Zesz. XIV (II półrocze 1963), oprac. H. Stebelska, Warszawa 1964 ss. 196
 Zesz. XV (I półrocze 1964), oprac. H. Stebelska, Warszawa 1965 ss. 200
 Zesz. XVI (II półrocze 1964), oprac. H. Stebelska, Warszawa 1965 ss. 167
 Zesz. XVII (I półrocze 1965), oprac. H. Stebelska, Warszawa 1966 ss. 197
 Zesz. XVIII (II półrocze 1965), oprac. H. Stebelska, Warszawa 1966 ss. 156
 Zesz. XIX (I półrocze 1966), oprac. G. Ziółkowska, Warszawa 1967 ss. 160
 Zesz. XX (II półrocze 1966), oprac. M. Pestkowska, Warszawa 1967 ss. 127.

³ Są to: 1) Materiały archiwalne z okresu drugiej wojny światowej (1939—1945), Warszawa 1956 ss. 216.— 2) Materiały archiwalne dotyczące okresu 1944—1945. Zesz. 1: Instytucje centralne. Warszawa 1957 ss. 240.

Jak widać z zestawienia, najwięcej wysiłku w przygotowanie *Wykazu* włożyła Halina Stebelska, za redaktorstwa której wychodził on najregularniej.

2. ZMIANY WEWNĘTRZNE W WYKAZIE

a. Powiększanie się bazy źródłowej statystyki

Podczas gdy zeszyt I naszego informatora zawierał wyłącznie dane o tematach zgłoszonych w archiwach podległych NDAP, zresztą bardzo licznych, oraz w Archiwum Zakładu Historii Partii przy KC PZPR, to w numerze II uwzględniono już tematy zameldowane przez badaczy w 5 innych wielkich archiwach i w 3 bibliotekach. A ponieważ zgłoszeń po rękopisy, znajdujące się w bibliotekach, ze strony kwerendzistów w następnych latach przybywało, zeszyt VI *Wykazu* musiał poszerzyć swój tytuł właśnie o źródła biblioteczne.

W następstwie tego późniejsze zeszyty *Wykazu* podają już obszerną statystykę ruchu badawczego, opartego na bogatej bazie źródłowej archiwalno-bibliotecznej. Tak więc w zeszycie XX (s. VII—VIII) zamieszczono tematy, o których materiały informacyjne nadeszły wszystkie archiwa podległe NDAP:

centralne —

Archiwum Główne Akt Dawnych (AGAD) w Warszawie,

Archiwum Akt Nowych w Warszawie;

wojewódzkie, z podległymi im oddziałami terenowymi i archiwami powiatowymi —

Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Białymstoku,

Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Bydgoszczy,

Wojewódzkie Archiwum Państwowe, w Gdańsku,

Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Katowicach,

Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Kielcach,

Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Koszalinie,

Archiwum Państwowe Miasta Krakowa i Województwa Krakowskiego,

Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Lublinie,

Archiwum Państwowe Miasta Łodzi i Województwa Łódzkiego,

Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Olsztynie,

Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Opolu,

Archiwum Państwowe Miasta Poznania i Województwa Poznańskiego,

Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Rzeszowie z siedzibą w Przemyślu,

Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Szczecinie,

Archiwum Państwowe Miasta Stołecznego Warszawy i Województwa Warszawskiego,

Archiwum Państwowe Miasta Wrocławia i Województwa Wrocławskiego,

Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Zielonej Górze z siedzibą w Starym Kisielinie;

ponadto następujące archiwa i biblioteki —

Archiwum Głównego Urzędu Statystycznego w Warszawie,

Archiwum Polskiej Akademii Nauk w Warszawie,

Archiwum Zakładu Dokumentacji Instytutu Historii Polskiej Akademii Nauk w Krakowie,

Archiwum Zakładu Historii Partii przy KC PZPR w Warszawie,

Archiwum Żydowskiego Instytutu Historycznego w Warszawie,

Centralne Archiwum Ministerstwa Spraw Wewnętrznych w Warszawie,

Biblioteka Czartoryskich Muzeum Narodowego w Krakowie — Dział Rękopisów,

Biblioteka Gdańska Polskiej Akademii Nauk,

Biblioteka Główna Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu,

Biblioteka Jagiellońska w Krakowie,

Biblioteka Kórnicka Polskiej Akademii Nauk,

Biblioteka Narodowa w Warszawie,

Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie,
Miejska Biblioteka Publiczna im. Edwarda Raczyńskiego w Poznaniu,
Wojewódzka i Miejska Biblioteka im. Hieronima Łopacińskiego w Lublinie.

b. Brak informacji o ruchu naukowym w zbiorach kościelnych

Jak zorientowaliśmy się z powyższego wyliczenia, *Wykaz* dostarcza informacji o ruchu historyczno-naukowym, rejestrowanym wyłącznie w archiwach i bibliotekach państwowych, ściślej mówiąc świeckich, albowiem Archiwum Żydowskiego Instytutu Historycznego w Warszawie jest z wymienionych jedyną chyba świecką instytucją niepaństwową. Nie ma natomiast w tym spisie ani jednego archiwum czy biblioteki kościelnej. O tyle więc omawiany informator jest węższy od *Bibliografii historii polskiej* Baumgarta, która uwzględnia publikacje źródłowe i opracowania wyrosłe ze wszystkich zbiorów, a więc także kościelnych.

Atoli, czy z powodu tego nieuwzględniania zbiorów kościelnych możemy mieć uzasadnione pretensje do wydawcy *Wykazu* (NDAP) lub do autorów poszczególnych jego zeszytów? Z jednej strony wypadnie nam stwierdzić, że nie prosi się nas o statystykę kwerend do wspomnianego wydawnictwa, jednak z drugiej, co trzeba otwarcie wyznać, należy mocno wątpić, czy wymienieni doczekaliby się od ogółu naszych archiwów i bibliotek podobnych materiałów, i to nie jednorazowo, o co łatwiej, ale stale, w odstępach półrocznych! Nasze zbiory kulturalne nie podlegają przecież jednej władzy, nie posiadają wystarczającej liczby pracowników, zwłaszcza wykwalifikowanych, nie ma u nas pod tym względem rygoru... Ośrodek Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych przy KUL tym bardziej nie posiada egzekutywy administracyjnej w stosunku do naszych zbiorów.

Kiedy przeto, dla obu wymienionych przyczyn (braku zaproszenia do współpracy i słusznej obawy wydawcy, czy można na nas pod tym względem liczyć), raczej nie należy się spodziewać, aby recenzowany tu *Wykaz* poszerzył w przyszłości swoją bazę statystyczną o zbiory kościelne, a z drugiej strony jest faktem, że istnieje potrzeba podobnej informacji o kwerendach odbywanych w archiwach i bibliotekach diecezjalnych i zakonnych, musimy wybrać inną drogę, mianowicie przez zapoczątkowanie tejsze akcji na łamach naszego czasopisma. Na razie zgłosiłyby do tego swój akces czynniejsze ośrodki, a potem ośmieliłyby się inne⁴.

c. Doskonalenie się układu treści wydawnictwa

Podobnie schematyczny układ treści informatora stale zmieniał się na lepsze. Na skutek pomnażania się kwerend historycznych w zbiorach kulturalnych oraz nadsyłania o nich statystyk przez tamtejsze dyrekcje i kierownictwa do NDAP, spis ten ustawicznie się rozrastał i różnicował, pozostając wszakże, co do swego układu, zawsze wiernym zasadom periodyzacji historii, przyjętej przez podręcznik *Historii Polski PAN*⁵.

W zeszycie XX *Wykazu* (s. III—V) ten spis treści przedstawia się (imponująco) w ten sposób:

⁴ Potrzebie drukowanej informacji o ruchu naukowym w zbiorach kościelnych poświęć artykuł w jednym z najbliższych tomów naszego organu.

⁵ Zob. *Historia Polski*. Oprac. zbior. pod red. T. Manteuffla i S. Arnolda. T. 1—3. Warszawa 1957—1963. Polska Akademia Nauk. Instytut Historii.

A. Bibliografie, słowniki, nauki pomocnicze historii

1. Bibliografie, słowniki
2. Nauki pomocnicze historii
 - a) archiwistyka, archiwoznawstwo, źródłoznawstwo
 - b) bibliotekoznawstwo
 - c) heraldyka, sfragistyka
 - d) demografia, geografia historyczna, kartografia, statystyka historyczna
 - e) onomastyka

B. Historia Polski

1. Źródła
2. Opracowania

I. Tematy ogólne

- a) zagadnienia kultury materialnej
- b) zagadnienia gospodarczo-społeczne
- c) zagadnienia prawnoustrojowe
- d) zagadnienia wojskowości
- e) zagadnienia kultury umysłowej
- f) zagadnienia kościelno-religijne

II. Tematy szczegółowe

1. Epoka feudalizmu (do r. 1864)
 - a) zagadnienia kultury materialnej
 - b) zagadnienia gospodarczo-społeczne
 - c) zagadnienia prawnoustrojowe
 - d) zagadnienia polityczne
 - 1 — lata do r. 1795
 - 2 — lata 1795—1864
 - e) zagadnienia wojskowości
 - f) zagadnienia kultury umysłowej
 - g) zagadnienia kościelno-religijne
2. Epoka kapitalizmu (1864—1939)
 1. Ziemia polskie w latach 1864—1918
 - a) zagadnienia kultury materialnej
 - b) zagadnienia gospodarczo-społeczne
 - c) zagadnienia prawnoustrojowe
 - d) zagadnienia polityczne
 - e) zagadnienia wojskowości
 - f) zagadnienia kultury umysłowej
 - g) zagadnienia kościelno-religijne
 2. Państwo polskie w latach 1918—1939
 - a) zagadnienia kultury materialnej
 - b) zagadnienia gospodarczo-społeczne
 - c) zagadnienia prawnoustrojowe
 - d) zagadnienia polityczne
 - 1 — zagadnienia polityki wewnętrznej
 - 2 — zagadnienia polityki zagranicznej
 - e) zagadnienia wojskowości
 - f) zagadnienia kultury umysłowej
 - g) zagadnienia kościelno-religijne
3. Okres drugiej wojny światowej (1939—1945)
 - a) zagadnienia kultury materialnej
 - b) zagadnienia gospodarczo-społeczne
 - c) zagadnienia prawnoustrojowe
 - d) zagadnienia polityczne
 - e) zagadnienia wojskowości
 - f) zagadnienia kultury umysłowej
4. Polska Rzeczpospolita Ludowa (od r. 1944)
 - a) zagadnienia kultury materialnej
 - b) zagadnienia gospodarczo-społeczne
 - c) zagadnienia prawnoustrojowe
 - d) zagadnienia polityczne
 - e) zagadnienia wojskowości
 - f) zagadnienia kultury umysłowej

III. Monografie regionów i miejscowości

IV. Biografie

1) biografie ogólne (rodów, rodzin)

2) biografie poszczególnych osób

C. Historia powszechna.

d. Sprawy religijne i kościelne w Wykazie

Z powyższego spisu rzeczy widać, że w informatrze znajdują się pewne podpunkty, wydzielone dla historii Kościoła, zatytułowane „zagadnienia kościelno-religijne”. Więcej pozycji w tych punktach dotyczy okresu staropolskiego, mniej lat 1795—1864, jeszcze mniej okresu 1864—1939 i znikoma ilość z lat po r. 1939.

Ponadto spraw kościelnych dotyczą niektóre rozproszone pozycje w punktach: „nauki pomocnicze historii”, „zagadnienia prawno-ustrojowe”, „zagadnienia kultury umysłowej”, „Monografie regionów i miejscowości” oraz „Biografie”.

Nie należy się zbytnio dziwić, że tematów prac i publikacji treści kościelnej jest w informatorze mało w stosunku do świeckiej, albowiem: 1) historia kościelna jest w ogóle szersza zakresem (przedmiotem materialnym) aniżeli powszechna, 2) współcześni historycy daleko więcej zajmują się sprawami politycznymi, wojskowymi, gospodarczymi i społecznymi niż kościelnymi, 3) nie wszystkie opracowania przygotowywane z historii Kościoła były przez przysłych autorów meldowane w zbiorach państwowych; pewna ilość początkujących historyków duchownych albo rzeczywiście znajdowała całość poszukiwanych materiałów w archiwach wyznaniowych, albo, niestety, do nich się ograniczała, a ruchu naukowego w tych ostatnich, jak już wspominałem, *Wykaz* nie uwidacznia.

III. ZALETY I NIEDOCIĄGNIĘCIA WYKAZU

Informator ten, posiadający pięknie rozplanowaną zawartość treści poszczególnych zeszytów, a także obszerne indeksy, obejmujące około połowy każdego numeru (1 — *Skorowidz badaczy*, 2 — *Skorowidz nazwisk i nazw geograficznych, wymienionych w tytułach prac*) podaje czytelnikowi stosunkowo szybko, w formie niemal bibliograficznej, tematy przygotowywanych opracowań i publikacji źródłowych.

W następstwie tego omawiany *Wykaz* jest wielce przydatny przede wszystkim samym kwerendzistom, którzy wyczytawszy w nim, że ktoś inny opracowuje podobny czy może nawet takiż, jak oni, temat, mogą porozumieć się pomiędzy sobą, wskutek tego albo podzielić się wynikami dotychczasowych poszukiwań, albo też mniej zaawansowany w danym przedmiocie zrezygnuje z tematu na korzyść drugiego. Potrzebny jest również promotorom prac uniwersyteckich, ażeby, wiedząc które tematy są już zajęte, nie rozdawali studiującym tych samych. Pomocny będzie wreszcie dyrekcjom i kierownikom archiwów, aby wystrzegały się udostępniania tych samych materiałów jednocześnie dwu osobom do jednakowych prac, albowiem z tego powstają zwykle nieporozumienia. Zatem dzięki temuż informatorowi możemy łatwo wystrzegać się powtarzań zajętych już tematów i skuteczniej planować badania naukowe; znając dalej przedmiot badań innych osób, możemy

w przybliżeniu obliczać czas ukończenia tychże prac oraz ukazania się ich drukiem.

Zapewne posiada ten Wykaz także swoje niedociągnięcia i usterki. Do nich należy nieprecyzyjna klasyfikacja podawanych prac. Im szczegółowiej była rozpracowywana, tym słabiej wypadała. Np. w zeszycie XV (s. XI—XII) podzielono (alfabetycznie) zapowiedziane prace na: artykuły, doktorskie, dyplomowe, habilitacyjne, kandydackie, konstrukcyjne, kwerendy, magisterskie, monografie, publikacje [źródeł], referaty, seminaryjne, zbiorowe, zlecone.

Otóż w podziale tym, jak mniemam, nie posiadają racji bytu następujące zaszeregowania: „artykuły”, gdyż wiele opracowań pisze się w formie artykułu; „kandydackie”, bo te obecnie już nie istnieją; „konstrukcyjne” — przez co pewnie chciano rozumieć prace przygotowywane nie na stopień naukowy (przez badaczy po habilitacji lub historyków-amatorów, nie posiadających cenzusu naukowego) — bowiem wszystkie opracowania, a więc także pisane dla awansu naukowego, są lub powinny być konstrukcyjnymi; (niewiele też pomogłoby autorom Wykazu, gdyby pojęcie praca „konstrukcyjna” chcieli np. zastąpić wyrazem „naukowa”); „kwerendy”, które mają znaczenie najogólniejsze, jako że zwykle służą do przygotowania każdej pracy; „monografie”, albowiem one również, jak artykuły, stanowią ogólną nazwę; „publikacje”, ponieważ nie trudno jest odróżnić wydawnictwo źródłowe od opracowania; „referaty”, gdyż niewielka jest różnica pomiędzy drukowanym referatem a artykułem; „zbiorowe” tudzież „zlecone”, bowiem spostrzeżemy to po ukazaniu się pracy w druku, a ponadto wiadomość ta nie wpływa na wartość opracowania.

Widocznie ów zbyt obszerny podział pracy nie przypadł do gustu samym autorom Wykazu, skoro od zeszytu XX (s. X) ograniczyli się do wyróżniania z całości tylko trzech rodzajów prac, pisanych na stopnie naukowe: habilitacyjnych, doktorskich i magisterskich.

Jakkolwiek drugie wyjście jest lepszym od pierwszego, to jednak obydwie zastosowania są skrajne. A ponieważ prawda leży zazwyczaj w pośrodku (*in medio stat virtus*), osobiście opowiadałbym się za umiarkowanym rozklasyfikowaniem prac, w następstwie czego zostawiłbym w dalszych zeszytach z pierwszego podziału nazwy przede mną nie zakwestionowane, a więc: doktorskie, dyplomowe, habilitacyjne, magisterskie, seminaryjne. Jest to akurat zespół prac, powstających w szkołach wyższych, mających z reguły za cel awans naukowy. Pozostałe natomiast prace, bliżej nie scharakteryzowane, byłyby przygotowywanymi (przez fachowców i amatorów) nie na stopień naukowy lub publikacjami źródeł, czego dokonują zwykle specjaliści.

A dalej Wykaz nie zawsze podaje dokładne informacje o kwerendzistach i to przeważnie z ich winy. Obok personaliów oraz uczelni, na której ktoś studiuje, powinno się jeszcze dodawać wydział. Niektórzy kwerendziści, pewnie celem podniesienia w danych instytucjach swej powagi, podawali wyższe stopnie naukowe własne, a wskutek tego także zamierzonych czy pisanych przez siebie prac (że to przygotowują pracę doktorską a nie magisterską, kandydacką a nie doktorską). Dostrzegłem kilkanaście takich „pomyłek”. Trudno jest wymieniać nazwiska badaczy, dla przykładu podam tu z zeszytu II pozycje 237 i 554, prostując, że wymienione pod nimi tematy były doktorskimi a nie kandydackimi.

W informatorze tym uda się prawdopodobnie komuś znaleźć jeszcze inne braki i usterki. Przepuszczalnie w całości nie zadowoli on wszystkich historyków. Mimo to stanowi obecnie rzecz w tej dziedzinie najlepszą. Jest on na pewno wspaniałym osiągnięciem. Nie podważy jego potrzeby i przydatności fakt, że nie wszystkie prace przezeń sygnalizowane zostaną ukończone, a z tych ostatnich znowu tylko część doczeka się druku i znajdzie się w bibliografiach bieżących. Trzeba nam bowiem pamiętać, że omawiany tu *Wykaz* nie zamierzał być bibliografią lecz informatorem o aktualnym ruchu naukowym w polskich zbiorach kulturalnych. I tu wielka jego zasługa. Dlatego tak pożytecznemu wydawnictwu wypada z naszej strony życzyć tylko dalszych owocnych osiągnięć.
